

שמעתא עמיקתא

גליון תקי"ד | פרשת פקודי | תשפ"ב | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

שמעתא אליבא דהלכתא

משיעורי הרה"ג יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות ב'

האם רופא רשאי לעשות טיפול האסור בשבת במקום חשש איבה

א. לילד עכו"ם משום איבה. ב. לעבור על מלאכה דאורייתא בשבת משום איבה. ג. שבות דשבת. ד. בשאר איסורים. ה. יש חשש פקו"ם – סוגי איבה. ו. יכול להשטמ (הותרה או דחוייה). ז. חובה או רשות. ח. איבה עם ישראל אחר. ט. להיות רופא כשיודע שיצטרך לחלל שבת מחמת איבה.

א. לילד עכו"ם משום איבה

תנן בע"ז (כז) בת ישראל לא תילד את העכו"ם (של זמנם) מפני שמילדת בן לע"ז, אבל עכו"ם מילדת בת ישראל. והקשו בגמ' ורמינהו יהודית מילדת עכו"ם בשכר אבל לא בחנם, אמר רב יוסף בשכר שרי משום איבה. ופרש"י שמה שמבואר במשנה דאסור היינו בחנם דמצי לאישתמוטי ולמימר צריכה אני לשכר מזונותיי. וכן הביא השו"ע (יו"ד סי' קנד סעי' א). ועיי' בארחות חיים (סי' כא הל' ע"א אות ד"ה כתב) בשם הרשב"א בתשובה (ח"א סי' קכ) שרופא ישראל מותר לעשות רפואה לנכרית כדי שתתעבר משום איבה כמו בשמות דלא מנטרי שבתא לא מחללינן, וכן העיד על הרמב"ן שעשה הוא עצמו כן, עיי'. והביאו הב"י (ססי' קנד) וכת' שמצא לה"ר יונה שכתב על מעשה זה "תבא עליך ברכה שאתה מרבה זרעו של עמלק". והמהרי"ט (ח"א סי' צט) נקט כהרמב"ן וכת' שכל שהוא רופא מומחה ורפא לישראליות אחרות איכא איבה אם ימנע מרפואתם. ועיי' בחת"ס (יו"ד סי' קלא) משי"כ לבאר בדעת ה"ר יונה].

ב. לעבור על מלאכה דאורייתא בשבת משום איבה

ואיתא בע"ז (כז) סבר רב יוסף למימר, אולודי נכרית בשבתא בשכר שרי, משום איבה, (ומתני' הני"ל בחנם קא מיירי, דמצי לאשתמוטי ולמימר צריכה אני לעסוק בשכר לפרנסתי, רש"י), א"ל אביי, יכלה למימר לה דידן דמנטרי שבתא מחללינן עלייהו, דידכו דלא מנטרי שבתא לא מחללינן, עיי'. והקשו התוס' (שם ד"ה סבר ר"ם) על רב יוסף דסי' דשרי ולאביי נמי דמשני דליכא איבה משמע הא איכא איבה שרי, היכי שרינן משום איבה מילתא דאית ביה איסורא דאוי, דאמרין בשבת (ק"ו) הושיט ידו למעי בהמה ודלדל עובר שבמעיה חייב משום עוקר דבר מגידולו שהוא תולדה דגוזז. ותרצו ד"ל דהכא ביושבת על המשבר שכבר נעקר לצאת אי"כ כיון דכלו לו חדשיו פסקו גידוליו, עיי'. וכן נקטו התוס' הרא"ש (שם ד"ה סבר) והרשב"א (שם ד"ה סבר). וכ"כ התלמיד רבינו יונה (שם) דמיירי שכבר נעקר הולד ממקומו והוסיף "וליכא אלא איסור דרבנן". וכן מבואר במאירי (שם ד"ה אמר המאירי) שכת' דכל שהגיע זמנו לצאת ונחפצו צרייה אין עקירת דבר מגדולו נאמר בה, וכ"ש במקום שאי"צ להושהה ודלדול שאף איסור סופרים אין בו. וכן נקט החת"ס בשמטות לחו"מ (סי' קצד ד"ה ואחר) ע"פ התוס' הני"ל דאיסור דרבנן מיהא איכא.

ג. שבות דשבת

והנה מהתרי" הני"ל מבואר להדיא שעכ"פ איסורים דרבנן נדחים מפני איבה, דלא כהנמקו"י (עיי' כו. ד"ה אולודי ד"ה שרי) שנקט דמשום איבה לא שרינן אפי' שבות של דבריהם, והא דאמר אביי יכלה למימר דידכו וכו', מילתא בעלמא היא דמוקמינן להו לומר שאף טלטול של תינוק יש בו חילול שבת ולא משתרי אלא בדידן דמנטרי שבתא, עיי'. וכן דעת הריטב"א (שם ד"ה שרי). ועיי' בטור (אוי"ח סי' של) שהביא דברי הש"ס הני"ל שלא מיילדים אותם בשבת, והוסיף שאפי' דבר שאין בו חילול שבת הדין כן. וכת' הב"י שלמדו כן הטור מהתוס' הני"ל. וכן הביא בשו"ע (סעי' א). וביאר המ"א (סי' ק) דליכא איבה דייכול לומר דמי שאינו משמר שבת אין מחללינן עליו. ודקדק המ"א דלפי"ז משמע דאי איכא למיחש לאיבה שרי אם אין חילול שבת, עיי'. מבואר דחשש איבה אינו דוחה מלאכה אלא שלא פרשו האם מלאכה דאוי או אף מלאכה דרבנן אינו דוחה.

ועיי' בפמ"ג (שם אי"א סי' ה) שיצא להסתפק אי שרינן איסור דרבנן במקום איבה, או לא, ונשאר בצ"ע. אולם הכנה"ג (יו"ד סי' קנד הגה"ט אות א והגב"י אות ט) נקט להקל בזה, ועיי"ש שהאר"ך האם אחר שהולד נעקר יש איסור דרבנן או שרי לגמרי, ושוב הביא דברי התרי" הני"ל שכת' להדיא שיש בזה איסור דרבנן ושליפ דבריו יוצא שמוותר בכה"ג. וכן דעת התוספתא שבת (סי' ס"ה סי' ק) וכת' שאיסור דאוי אסור כי אינו הותר אלא במקום סכנה דוקא.

ועיי' בדברי חיים (אוי"ח ח"ב סי' כה) שכת' דזה פשוט באחרונים ששבות מותר, וודאי הכי פשטא דסוגיא, אבל במלאכה דאוי בודאי יש להחמיר, עיי'. וכן נקט בהתעוררות תשובה (ח"ב סי' מא ד"ה והנה מסוף). והמ"ב (סי' ח) כת' שאפי' אם נימא דמותר לחלל שבת באיסור דרבנן משום איבה בין העו"ג [אף דגם זה אינו ברור, עיי' בפמ"ג] איסור דאוי בודאי אסור לכוי"ע, עיי'.

ועיי' באג"מ (ח"ד סי' עט) ובצי"א (שם) בשם טהרת המים (שיורי טהרה מעי' השיין אות ז) שכתב שרופא שמרפא את העכו"ם בשבת כדי להציל אי"ע ואת כלל ישראל שלא ינקו מחמת איבה, מלאכה שאי"צ לגופה היא, ואסורה מדרבנן ובכה"ג התירו במקום איבה, עיי"ש. וכן מצינו דבכונן דא חשיב מלאצלי"ג במהרי"ק (שורש קלא). וכן נקטו הקול מבשר (ח"א סי' עט ד"ה אולם) והמהרי"ש ענגל (ח"ג סי' מג ד"ה אין וחי' סי' ב). ועיי' בארץ צבי (ח"א סי' ט) ובמתנה ישראל (פלי"א אות א). ועיי' עוד להלן.

ד. בשאר איסורים

ובענין שאר איסורים מצינו בשו"ע (יו"ד סי' קנב סעי' א) שפסק ע"פ הש"ס ע"ז (ה) דעכו"ם העושה משתה לחופת בנו או בתו, אסור לישראל לאכול שם אפי' אוכל משלו, עיי'. ועיי' בדרישה (אות א) שנסתפק האם מותר משום איבה לשמוח עמו כמו שמצינו בתוס' (ג' ד"ה אסור) שאם נכנס לעיר ומצאם שמוחים ביום חנם, ישמח עמהם משום איבה דהוה כמחניף להם (עיי' בזה להלן אות ו'), או דילמא שאני כאם דליף מקרא, עיי'. והט"ז (סי' א) כת' דאסור אי"כ בכה"ג כיון שהתורה צוהה שיהיה לנו איבה עמהם משום הרחקת בנותיהם כמבואר בקרא, עיי"ש. אולם הנקה"כ דחה דבריו כי טעם האיסור הוא משום דאזיל לע"ז וקרא אסמכתא בעלמא הוא. והחזו"א (שם) הסכים להנקה"כ. ועיי' באג"מ (יו"ד ח"ב סי' קיז) ובמשנה הלכות (ח"ז סי' קיח).

ואיתא בע"ז (מד) שאל הגמון אי לר"ג שרחץ במרחץ שהיה בו ע"ז דהא אסור ליהנות מע"ז. וא"ל אין משיבין במרחץ. והקשה הש"ס והאיך אמר ליה אין משיבין במרחץ הא במרחץ אפילו להרהר בדברי תורה אסור, ותרצו כשהיה בבית האמצעי אמר לו אין משיבין במרחץ. וכת' התוס' (שם ד"ה תנא) דמשום דרכי שלום השיבו כך, מפני דהוה אותו הגמון. והובא במ"ב (פ"ד סי' ז).

ועיי' במנהגי מהרי"ל (הל' מוזהה עמי תמצא אות ד) שנשאל אם רשאים ליתן מוזהה לשר שביקש מאד לקנות פתח המבצר ונדר להיטיב בעבור זה לכל היהודים כל מיני ואם יאמנו שח"ו יתפוק ששור חורבה, והשיב שאסור ליתן מוזהה לזה, עיי'. והביאו

הדרכ"מ (יו"ד סי' רצא אות ב) וסיים דני"ל דהכל לפי הענין דאם היה לחוש לאיבה מגוי שרי. וכן פסק הרמ"א (סעי' א). אלא שלכאורה חולק על המהרי"ל שהרי שם מיירי שהיה חשש איבה ואעפ"כ אסר. וכ"כ הראשון לציון (שם), וביאר דהמוזהה היא שמירה לבית שהקב"ה יושב ומשמר אותנו לכן אין לזלזל ח"ו בכבודו ית' שיעשה כן לעכו"ם דלא התירו משום איבה אלא דבר הנוגע לאדם בגופו ובממונו, אבל הנוגע בכבודו ית', ודלא כהרמ"א, עיי'.

אלא דשו"ר בשו"ת מהרי"ל (החדשות סי' קנב אות ב) שביאר הטעם לאסור בזה כי אם יראה העכו"ם שאינו ניצול מבעט ומתחרט ואתי לזלזלו טפי מגוי אחר, הלכך יש לדחות הגוי במילתא דחיותא, דלדידן קדישא טובא ולדידהו לא מנהיג כלל כו', וקבלה בדינו שלא יבא שום שנאה ליהודי שמחזיק אמונתו ואינו נוטה ממנה כלל נגד השרים וכן ימצא בעיניהן על כך ומחזיקים אותנו כאמתיים, עיי"ש. ומבואר דאילו היה משום איבה שרי וכמ"ש הרמ"א. וכן בשו"ת מהרצ"ח (יו"ד סי' לב ד"ה ועוד יש) התיר למסור לשלטון אשר צוה למסור להם ס"ת משום איבה. וכן נקט הרב פעלים (ח"ד ד"ה סי' כט). ועיי' בבאר שבע (סי' לו).

ועיי' עוד באמרי יוסף (ח"ב סי' קטו אות ד-ה) שהיקל במקום איבה באיסור מסייע עובר עבירה שהוא מדרבנן (ושם מיירי אפי' הוא ישראל, ועיי' בזה להלן). וכן הוא באג"מ (יו"ד ח"א סי' ע) בענין לגרום לעכו"ם להשבע בשם ע"ז (לדעת ר"ת דליכא איסור תורה בשיתוף). ועיי' בתוס' (עיי' ב. ד"ה אסור) דסי' שבמקו אומא אין איבה כי יוכל להתנצל ולומר שאי"צ לקנות ולמכור. וכן נקט בשו"ת הרמ"א (סי' נ"ה היסוד), ועיי' ברמב"ן (עיי' טו: ד"ה אלה).

פניני הלכה

האם מותר להנות ממלאכת קטן בשבת

עובדא הוי באחד שיצא מביתו בערב שבת ונזכר ששכח לחבר את הפלטה לחשמל, אולם כשחזר לביתו לאחר התפילה מצא את הפלטה מחוברת לחשמל, ונתברר לו שבנו הקטן עשה זאת על דעת עצמו [לאחר צאת הכוכבים]. ושאלת השאלה אם מותר להנות ממשנה הקטן [בכה"ג דאין לאסור מחמת מלאכת ישראל ביצור החשמל ואכ"מ]. וכיוצא"ל יל"ע בכל מעשה קטן הנעשה בשבת כגון שקטן הדליק את האור בשבת אם מותר להנות מהאור שהודלק.

א - הנה לענין מבשל בשבת איתא פלוגתא דתנאי (עיי' כתובות לד. ב"ק עא. וחולין טו.) דר"מ ס"ל דבשוגג יאכל, במזיד לא יאכל. ר' יהודה אומר בשוגג יאכל למוצ"ש, במזיד לא יאכל עולמית. ר' יוחנן הסנדלר אומר בשוגג יאכל במוצ"ש לאחרים ולא לו, במזיד לא יאכל לעולם לא לו ולא לאחרים.

וכתב הטור (סי' ש"ח) דפסקו הגאונים כר' יהודה, דבמזיד אסור לו לעולם ולאחרים מותר למוצאי שבת מיד. ור"י (חולין טו.) תוס' ד"ה מורי לה) פסק כר' מאיר דבשוגג מותר אפי' לו בו ביום, ובמזיד אסור בו ביום אף לאחרים, ולערב מותר גם לו.

והרי"ף (שבת ז') והרמב"ם (פ"ו מהל' שבת הל' כ"ג). פסקו כרב יהודה. וכתב הב"י (סי' ש"ח) דלענין הל' כיון שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש (חולין פ"א סי' י"ח - יעוי' בזה דרישה שם סי' א) מסכימים לדעת אחרת, וגם הגאונים והרמב"ן (חולין טו.) ומלחמות פ"א סי' י"ח - יעוי' בזה נקטינן כדעת ר' יהודה. וכן פסק בשו"ע (סי' ש"ח סי"א) המבשל בשבת במזיד אסור לו לעולם ולאחרים מותר למוצ"ש מיד, ובשוגג אסור בו ביום גם לאחרים, ולערב מותר גם לו מיד.

ודעת הגר"א (הגהות הגר"א שם סי' ק) כדעת התוס' וכר"מ דבשוגג יאכל אפי' בשבת, ובמזיד לא יאכל עד מוצאי שבת. וכתב המשנ"ב (שם סי' ז) דבמקום הצורך יש לסימך על דעת הגר"א בבישול בשוגג.

עוד כתב הגר"א (שם סי' א וז) דבאיסור דרבנן אף המחבר מודה דלא קנסו שוגג אטו מזיד. וכדמצינו ברמב"ם (פ"ג ה"ח) דפסק לענין המטביל כליו בשבת דבשוגג ישתמש בהם ובמזיד לא ישתמש עד מוצאי שבת, ומשמע דבמוצאי שבת מותר גם לו. אולם לאו מילתא פסיקתא היא דהפמ"ג (משב"ז סי' ז) כתב דד"ן מלאכה דרבנן כד"ן מלאכה דאורייתא. ויעוי' בבה"ל (ריש סי' ש"ח) מה שהקשה על ראיית הפמ"ג, ומי"ש להעיר על דברי הגר"א. ושאל הח"י אדם (ח"ב כלל ט')

סי"א) כתב דנראה לו דבשוגג באיסור דרבנן מותר אפילו בו ביום.

וכתב הטור (שם) דיראה דאין חילוק בכל מעשה שבת, דלאו דוקא מבשל, אלא ה"ה בשאר מלאכות. ודלא כבעל התרומה (סי' רמ"ח) דשאר מלאכות חמיר טפי ואפי' בשוגג אסור לו לאותה שבת. וכדברי הטור כתב הרמ"א בהגהותיו (שם)

ב - ולענין מלאכת נכרי תנן (שבת קכ"ב). נכרי שהדליק את הנר ששתמש לאורו ישראל, ואם שביל ישראל אסור. והשתא לדינא בטור ובשו"ע (ריש סי' רע"ח).

עוד כתב הטור (שם) דאם יש נר בבית ישראל ובא גוי והדליק עוד אחר, מותר להשתמש לאורו, כיון דבלא זה היה שם נר, אבל לאחר שיכבה הראשון אסור להשתמש לאור השני. והובא לדינא בשו"ע שם ס"ד.

[ומבואר דאף ע"י הדלקת הנר השני נותרה האור, מ"מ כיון דהיה לו כבר אור מן הנר הראשון, לא חשיב הנאה להאסר במלאכת העכו"ם, כל שהנר הראשון עדין דולק.]

עוד תניא (שבת שם) נר הדלוק במסיבה, אם רוב נכרים מותר להשתמש לאורה, אם רוב ישראל אסור, מחצה על מחצה אסור. וטעמא דכל שמדליק אדעתא דרובא מדליק.

אולם כתב הרא"ש (סי' י"ד) דאפי' היכא דרובא ישראל, היכא דמכח דבשביל נכרי הדליקו (כגון שאנו רואים מותר להשתמש לאור הנר שהדליק), שרי להנות מהאור, דנר לאחד נר למאה. דדוקא בסתמא אמרין דאדעתא דרובא קמדליק. וכן פסק בשו"ע (שם סי"ב).

ה. הישש פקוינ' סוגי איבה

והנה הנתתי' שם כתי' שבוהי' איבה אסור להולידם בשבת אפי' במקום מלאכה דרבנן בעלמא, דאיכא למיחש לסכנתא שאנחנו דרים ביניהם ויוסיפו שנהא' ויאמרו כי דמו של עכו"ם קל בעינינו ולא יקבלו תירוצים, ואולי בש"ס נמי לא אמרו אלא בימיהם שלא היה שכיחי תערובות ישראל וגוים כמבואר בתוס' (ע"ז טו. ד"ה אימור וכו') וברא"ש (ע"ז פ"א ס"א). והשו"ע (או"ח ס"י שכה סעי' ב) כתי' שבגוי אלם התירו אמירה לכרי בשבת משום דרכי השלום. ועיני' ב"ט"ז (ס"ק א) שכן התירו כיבוי דליקה דהיא מדרבנן. ועיי' עוד בחת"ס יו"ד ס"י קל"א (ד"ה והנה בפ"ב והגהות על או"ח ס"י שכת סעי' ב) שאם יש באיבה חשש סכ"נ של להתיר אפי' מלאכה דאורי', אע"פ שמלאכה המ"א (ס"ס"י שלד) משמע דוקא כיבוי דהוה מלאכה גמורה, מיהו עיי' בש"ט"ג (עירובין יב. יב: ברי"ף אות א) ושיורה להדיא שאפי' מלאכה דאורי' הותר א"א בלעד'ה, ע"כ. והובא בפת"ח (ע"כ). וכן מבואר בהתעוררות תשובה (ס"ז). והדברי חיים (ס"ז) כתי' שאע"פ שבמלאכה דאורי' בודאי יש להחמיר אך המנהג ברופאים שמקילין, ושמעתי שהוא מתקנות אצרות להתיר להם, ע"כ. וכן פסקו האג"מ (ח"ד ס"י ע"ט) והש"כ (פ"מ הגה' ז') בשם הגר"ש ז"ל דבכל כגון דא איכא משום איבה וחשש פקוינ' ומחללה את השבת.

והנה מהחת"ס בתשובה הראשונה הנ"ל משמע שהתיר לקרי איסור דרבנן מפני חשש סכנה. אולם בתשובה השניה התיר אפילו איסור תורה מפני חשש סכנה. ואי"כ יוצא שיש שלשה סוגי איבה א' מה שמצוינו בש"ס שלא התירו מחמת זה אפילו איסור דרבנן, וע"כ היינו איבה שאין מחמתה סכנה כלל. ב' איבה המתירה איסור דרבנן דהיינו שיש בה סכנה על דרך רחוק. ג' איבה המתירה אף איסור תורה כי יש חשש קרוב יותר לסכ"נ.

ו. יכזול להשמט (הותרה או דחיה)

ואיתא בע"ז (א) שמון שלק דינר לרבי יהודה נשיאה ביום אידו, אמר (ר"י) היכי אעבדי אשקליה אזיל ומודה, לא אשקליה הויא ליה איבה, ואילו ריש לקיש טול וזרוק לבור בפניו אמר כ"ש דהויא ליה איבה, כלאחר די הוא דקאמינא. ופרש"י כלאחר די שלא יבין שמדעת השלכתו וכיון שרואה שאבד ממך לא ישמח. והובא גמי' זו להלכה בשו"ע (יו"ד ס"י קמח סעי' ה). וכתב הר"ן (ע"ז א. ד"ה התם) דהא דא"ל טול וזרוק לבור לפניו היינו משום דכל היכא דאיכא למעבד תקנתא עבדינן, אבל כל היכא דאיכא למיחש לאיבה שרי. והביאו הש"ך (ס"ק ח). ועיי' בחו"י (ס"י סו ד"ה ותו מאן לימא לן) שכת' שבגמ' מוכח דלא שרינן משום איבה אלא באיבה ודאיתא דלכ"א לאשתמוטי בשום גוונא כלל. וכן מבואר בדברי החת"ס (השמוטות לחו"מ ס"י קצד ד"ה על כן נ"ל). והכל לפי הענין. וכתב הר"ן (ע"ז א. ד"ה התם) שאם נכנס לקרי וצוה להוציא משחיים ביום אידם כלומר יש להם איד, שמח מעמם, שאינו אלא כמחניף להם כלומר כיון שסכנס שיש בלא כוונה ובאקראי בעלמא ואע"פ"כ בעל נפש ימעת, ע"כ. והביאו להלכה הרמ"א (יו"ד ס"י קמח סעי' ג). וכת' החזו"א (יו"ד ס"י סב ס"ק י) דיש לעיין בהא דכתב דבע"נ ימעת, דאי בדליכא איבה אסור מן הדין, ובחשש איבה, אסור לגרום איבה, ונר' דכונת הר"ן בדאמת להמון עם התירו משום איבה שלא ידעו להבחין כל מקרה ולפ"ס אם יכול לאשתמוטי בלא איבה, ואם נאסרינהו, יש בזה משום איבה, והלכך שרינן להו, אבל בעל נפש יפ"ס כל ענין וישקוד למעט בדרך ישרה בלא איבה, ע"כ. ועיני' שכת' שבסתמא לא מחזקינן לחשש איבה.

ז. חובה או רשות

והיכא שאינו יכול להשמט י"ל דחובה היא להקל במקום איבה. דאיתא בב"מ (בב) בהמת נכרי מטפל בה כבהמת ישראל אי אמרת בשלמא צער בעלי חיים דאורי' משום הכי מטפל בה כבהמת ישראל, אלא אי אמרת צער בעלי חיים לאו דאורי' אמאי מטפל בה כבהמת ישראל, התם משום איבה, ע"כ. ועיי' בש"ט"ג (חו"מ ס"י רעב ס"ט) שכת' שאם היתה בה הבמה של ישראל המושוי של עכו"ם, חייב לפרוק ולטעון משום צער ישראל. וכן בהמת עכו"ם חייב להטפל בה אלא משום איבה, ע"כ. ושמע דהוי חייב (אלא דאינו מייירי בגוונא שעובר איסור מחמת איבה אלא במקום מצוה). והחזו"א (יו"ד ס"י סב ס"ק יב) כתי' בסתמא שבמקום חשש איבה אסור לגרום איבה, ע"כ. וקיי' במקום חשש פקוינ' דאיכא איסורא שהרי מסכן את עצמו ואחרים.

ה. איבה עם ישראל

איתא בחגיגה (כב) מאן דחייש לאיבה רבי יוסי היא, דתניא אמר רבי יוסי מפני מה הכל נאמנין על טהרת יין ושמן כל ימות השנה כדי שלא יאחז יאחז הולך ובונה במה לעצמו כו', אמר ר"פ כמאן מקבלינן האידינא סהדותא מעם הארץ כמאן כרבי יוסי, ע"כ. וכת' התוס' (שם ד"ה כמאן) בשם הר"ן אלתנן דלפיכך מזמנינן עכשיו על עם הארץ. וכן הביא הטור (או"ח ס"י קצט). וכן מציינו בגיטין (סא) דמשאלת אשה לחבריתה החשודה על השביעית נפה וכו' מפני דרכי שלום. וביאר החזו"א (שביעית ס"י יב אות ט) דהא דהקילו אע"פ דספק ממשול הוא, משום דאם באנו להחמיר בספיקות נמי נעשה ממשול שנומנו חסד ושולום מעצמנו ומהם והן רק ע"ה וחייבין אנחנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכ"ש שלא להרבות שנהא והתחרות, והלכך שקלו חז"ל והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק וכו' אלא שהדבר מסור לחכמים, ע"כ.

ועיי' במהרי"ל (ס"י ל) שכתב שמונת האכול פת של גוי לזוהר עם שאינם נזהרים משום איבה, אלא שכת' דדוקא בפת שהוא עיקר הסעודה ואם כולם אוכלים והוא אינו אוכל איבה, אבל מי שנהג איסור בחמאה של גוים וכיוצ"ב אסור לו לאכלם עם מי שאינו נזהר ממנה דכמה איכא בשוקא שאין נפשם תאבה לאכול חמאה. והביאו בב"י (יו"ד ס"י ק"ב). וכן פסק הרמ"א (סעי' טו). ועיי' בש"ך (ס"ק כו) שהביא דברי המהרי"ל דדוקא בפת עכו"ם הדין כן. ומבואר דהכל תלוי בהאם יש לחוש לאיבה כמו בפת וכדו'. אלא דעיי' במ"ב (ס"י תסח ס"ק כג ושעה"צ אות יט) שלמדו מכאן דלא דחינן איסור דרבנן מפני חשש איבה. והיינו כי ס"ל דמש"כ דדוקא בפת ועכו"ם דקדילא תתירו.

שו"ר בפר"ח (או"ח ס"י תצו מנהגי איסור אות טו) שהוכיח דרך משום איבה שבין ישראל לעכו"ם התירו לפעמים איסור דרבנן, אבל משום איבה שבין ישראל לחבירו לא התירו רק דבר שהוא רק משום מנהג, ולא בדבר שיש בו משום שבות דרבנן. והשבות יעקב (ח"ב ס"י ה) מבואר דלפעמים חיי' לאיבה אך בישראל. ובאמרי יושר (שם) התיר איסור מסייע לישראל במקום איבה. ועיי' לחלק בין סוגי האיבות, דיש איבה משום קטטה בדזה תלי בחומר האיסור, ויש איבה שיש חשש סכנה לפרט או לכלל דבזה אף איסור תורה נדחה כגון מלאכה בשבת. וכן מציינו בש"ט"ח (מעי' האל"ף כללים אות קמ"ז) בשם הרמ"ף (או"ח ס"י יח) לחלק בין היכא דלא שייך כ"כ איבה גמורה, משא"כ בחולה ויולדת דיש חשש סכנת נפשות, איכא איבה גמורה, עיי"ש.

ועיי' במנח"י (ח"ג ס"י כ"ה אמנם) שכת' דהיכא דאיכא איבה באופן דאיכא למיחש לסכנתא דחינן משון איבה, וכל זה שייך אף בישראל של זמננו, ע"כ. ולפ"ז רופא שיש לו תרונות בשבת במקום חשש איבה רשאי לעשות מלאכה בשבת. והכל לפי הענין. ועיי' עוד בשמעתא גליון ש"ש שעבור אינם שבות"ם של זמננו מחללינן במקום סכנה אף ללא ההיתר של איבה. וכ"כ בשבט הולוי (ח"ח ס"י טז). אולם במקום שנדרש לעשות טפול שאסור לעשותו בשבת אף לישראל ואם ימנע יש לחוש לאיבה, תלוי במבואר לעיל (אם הוי איבה שיש בה סכנה וכו') ואם הוי איסור תורה או דרבנן).

ט. להיות רופא כשיודע שיצטרך לחלל שבת מחמת איבה

ולפי המבואר לעיל אות ו' שאסור להכנס במצב שיצטרך לעבור איסור משום איבה, רופא העובד בבית חולים של עכו"ם וכדו' צריך להתנות טפול יצטרך לעבור בשבת ע"מ שלא יצטרך לחלל השבת. ויש לעשות כן אף בבית חולים של ישראל כשיש חשש שיצטרך לעשות טפול אסור בשבת ע"י חלל את ח'.

ומי"מ נראה שמוותר לישראל ללמוד חכמה זו אף שיועד שיצטרך לפעמים לחלל (בהיתר) מחמת חשש איבה. דאע"פ שאין מצוה ללמוד רפואה וכמ"ש הט"ז (יו"ד ס"י שלו ס"ק א) והאג"מ (יו"ד ח"ב ס"י קא), מי"מ מצוה איכא לרפאות כמבואר בשו"ע (שם סעי' ב) ועיי"ז יציל נפשות מישראל ואי"כ דמי להא דהפלגה בספינה ג' קודם השבת דשרי וכמו שבארנו באורך בשמעתא עמיקתא גליון תל"ג. וכן הדין בשבת רפואית וכדו' שהרי הם בכלל משמשי החולים כהא דסי' תר"מ סעי' ג' דחשיבי עוסקים במצות הצלת נפשות. וכן מצאנו בחת"ס ב"ח (ח"ח ס"י טז) שפ"ה ד"ה בודא) שכתב דאין לכוון להיות רופא אע"פ שאינה מצוה המוטלת עליו שיהיה רופא, על אף שאם יזדמן (יו"ד ס"י גוסס הצריך לרפואה יצטרך לבקרו ולעסוק ברפואתו כי בשעה שנעשה רופא בהיתר נעשה וכל שיזדמן אח"כ גוסס הצריך לרופא מתירין לו ויש ללמוד כן מהא דהפלגה בספינה ג' ימים קודם שבת. אלא דעיי"ש שכתב שאם יצטרך לביקור מתים אפי' בלי שיצטרך לו ועל כל המתים צריך להיכנס הוי כמותר כהונתו משום פרנסתו זה לא יעלה על הדעת ח"ו, עיי"ש. ואי"כ בני"ד הכל לפי הענין ועייני המורה שלא יהיה מצב שיהיה כמותר על השבת ח"ו וכדו'. ומי"מ שמענו בשם גדולי ישראל דטוב שיהיו רופאים יר"ש ע"מ להציל נפשות מישראל וכדי שישמרו על המשמר הדת.

מ פ ק נ א ד י נ א

א. יש מקומות שהתירו חז"ל לעבור אפילו על איסור דרבנן ע"מ למנוע איבה שיש בה משום חשש סכנה רחוקה, בין איבה של ישראל לעכו"ם ולפעמים בין איבה של ישראל לישראל מומר וכדו'. ובמקום חשש סכנה קרובה התירו אף איסור תורה. ב' רופא שנדרש לטפל בחולה עכו"ם שיש בו סכנה בשבת, רשאי לעשות מלאכה אפילו מלאכה דאורי' (אם יש צורך בכך) כדי לרפאותו מטעם הנ"ל. ומי"מ עליו ללמוד הלכות שבת הנוגעות לזה בטרם מועד כדי שלא יבוא לידי מכשול. ג' מותר ללמוד חכמת הרפואה ע"מ להיות רופא או אחות רפואית וכדו' כדי להציל נפשות מישראל אע"פ שיצטרך לפעמים לחלל שבת מחמת חשש איבה שיש בה משום חשש פקוינ' כני"ל. והכל לפי ענין.

ג. ולענין אמיקה קטן, הנה איתא ביבמות (ק"ג) רב יצחק בר ביסנא אירכסו ליה מפתחי ליה מדרשא ברה"ר בשבתא, אתא לקמיה דרבי פדת אמר ליה זיל דבר טלי וטליא (ניתניוקה) ולטיילו התם, דאי משכחי להו מיייתי להו. ע"כ. ומבואר דמותר להנות ממעשה קטן בשבת.

ומצינו בתוס' בשבת (קכב) דכתבו דיש דר"ל דלא נאסרו המים שמילא הנכרי אלא לשתייה, אבל לרחוץ ידיו ורגליו ושאר תשמישים שרי, כדאמר ביבמות רבי יצחק ארסו ליה מפתחות וכו' אמר ליה דבר טליא וטליא וכו', אלמא יכולין ליהנות ממתכות להשתמש בהם בשבת. ואין נראה לר"י כלל, דהתם אין עושין לדעת ישראל. ע"כ עיי"ש.

והנה העולה שבת (ש"י שכי"ה ס"ק כ"ב) דנראה מדברי תוס' דאם מלאוהו חרש שוטה וקטן מים מרה"ר לרשות היחיד, מותר לישראל ליהנות מהן. והטעם דלא לו אין דעת כלל, ואין עושין כלל לדעת ישראל.

אולם המג"א (שם ס"ק כ"ב) כתב להעיר על דבריו, דדוקא במוצא חפץ שאינו אמרינן שעושה להנאת עצמו, משא"כ בכיבוי כמ"ש בס"י של"ד סכ"ה בב"י, ואי"כ הי"נ אם מילא מים לצורך עצמו אף בעכו"ם מותר, ואם לצורך ישראל אף בחש"ו אסור. ולא עיין ברמ"ש שם (פ"ט"ו ס"י"ב) שכתב בהדיא דגבי אבידה לא נעשה האיסור בשביל ישראל וכן כוונת התוס'.

וביאר שם הפמ"ג (שם) דאם מילא לצורך עצמו עדיף מעכו"ם, דהתם במכירו אסור שמא ירבה, ובחש"ו לא שייך זה דאין להם דעת. וממילא לצורך ישראל אסור לישראל. ומשמע כעכו"ם כדי שיעשו. ולא דמי לסי' שרי"ח (במלאכת שבת ד"א"צ כדי שיעשו, התם לא ישמע לו ולא שכיח, משא"כ חש"ו שכיח וישמע לו).

והובאו דברי המג"א בבה"ל סי' שכי"ה ס"י"ד (ד"ה אינו יהודי) וז"ל עיי' מג"א שמוקד דה"ה חש"ו שמילא מים, אין מותר רק כשמלאו לצורך עצמן [אבל לצורך ישראל אסור, ובעינן למוצ"ש בכדי שיעשו כמו באינו יהודי. פמ"ג]. אך זה נראה דעדיף מאינו יהודי דאפי' במכירו מותר, דלא חיישינן בהו שמא ירבה בשבילו.

וכיון דדין הקטן כדין נכרי, י"ל דהיכא דאין ההנאה ממלאכתו נהנה גמורה, כגון שיש לו אור דלוק, והוסיף הקטן אור נוסף, מותר להשתמש באור שהדליק אף שהדליקו לצורך ישראל, כל עוד שהאור הראשון שהודלק בהיתר דלוק, אף דהשתא איכא רבי אור. וכדן נכרי.

אולם לענין נכרי שחימם אוכל בשבת בשביל ישראל, יעוי' במשנ"ב ס"י רנ"ג ס"ק צ"ו דהעלה דאסור לאכול המאכל חם, ורק צונן שרי לאוכלו [דלאו כל כמיניה לאוסרו על ישראל]. ומבואר דמאכל שנתחמם לא דמי לנר נוסף שהדליק הנכרי.

העולה לדינא - קטן שעשה מלאכה בשבת, דינו כנכרי שעשה מלאכה, דאם עשה לצורך עצמו מותר להנות ממלאכתו אפי' בשבת, ואם עשה לצורך אחר אסור להנות ממלאכתו עד מוצאי שבת בכדי שיעשו. וילעי' בהדליק פלטה לצורך כל משפחתו היכי דינינן ליה. [אולם נראה דאם עשה מלאכה בשוגג לא חמיר טפי מישראל גדול, ולהכרעת המשנ"ב יש להקל בזה במקום צורך להנות מהמלאכה אפי' בו ביום. ולדעת הגר"א באיסור דרבנן אף לדעת המחבר יש להקל להנות ממנה אפי' בו ביום].

כתב ע"י

הרה"ג שמעון פלזלי שליט"א

מו"ץ הקהילה החרדית מעלה אדומים

פניני מוסר

עניני שבת קודש

קריאת התורה (ב)

פסוקי אין כמוד' שלפני קריאת' - ויאמר פסוק אין כמוד' וכו' ואין כמעשיך, פירוש לעשות מעשה בראשית, ולכך סומכין לו מיד מלכותך וגוי' להמליכו על כל העולם שבאו, ואח"כ מתפללין להחזיר שכינתו לציון ולבנות חומות ירושלים, להחזיר המלכות והעטרה לכבראשונה"ה. (בב"ש ס"י רפא)

אמירת "ברוך שמייה" - בריך שמייה. היא האדם נזהר מאד לאמרו בשעת הוצאת ספר תורה בכונה עצומה, כי נוסח תפילה זו הובא בזוהר הקדוש, וגם תועלת אמירתה בכונה היא תיקון גדול על קריאתו".

(יסוד ושורש העבודה ה, ח)

"- יאיר שמעון כשמוציאים התורה בציבור לקרות בו, נפתחים שערי השמים של רחמים, ומעוררים את האהבה למעלה, וצריך האדם לומר כך בריך שמייה דמריה עלמא..." (תרגום הזהר, פרשת ויקהל דף רז.)

נערך על ידי מו"ם "עבודת שבת קודש"